

Virginia Woolf

OVER ZIEK ZIJN

Lieke
Marsman

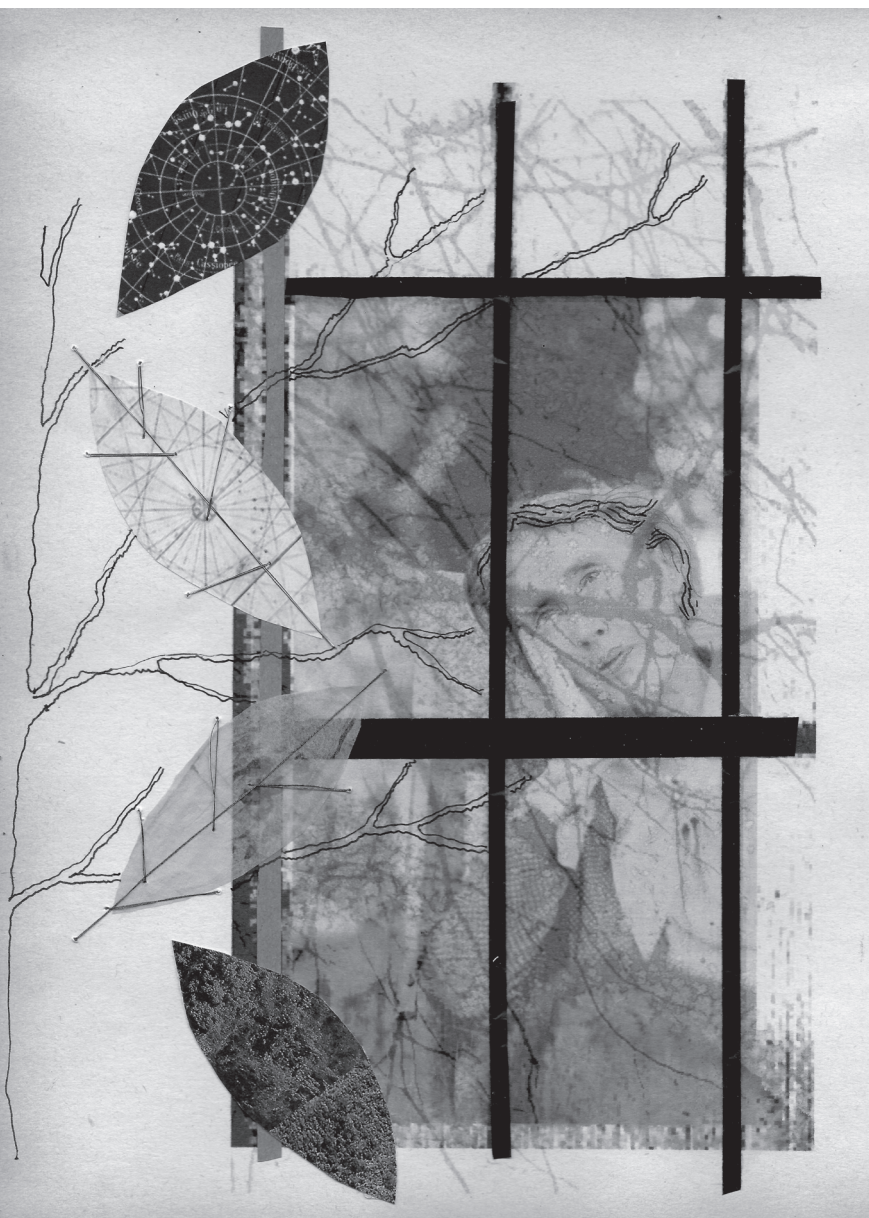
HOE GAAT HET
MET JE?

Mieke
van Zonneveld

GODS RUÏNE

met een
voorwoord door
Deryn Rees-Jones

Van de uitgever	9
Voorwoord: Over ziek zijn*	
<i>Deryn Rees-Jones</i>	13
Over ziek zijn*	
<i>Virginia Woolf</i>	23
Hoe gaat het met je?	
<i>Lieke Marsman</i>	41
Gods ruïne	
<i>Mieke van Zonneveld</i>	61

*vertaald door
Monique ter Berg

VAN DE UITGEVER

Met veel plezier brengt uitgeverij HetMoet u deze bundel, genoemd naar het essay 'Over ziek zijn' door Virginia Woolf. Dit essay werd bijna honderd jaar geleden geschreven en komt nu voor het eerst in het Nederlands uit in een vertaling van Monique ter Berg. In combinatie met bijdragen van drie hedendaagse schrijvers, Deryn Rees-Jones, Lieke Marsman en Mieke van Zonneveld, is dit een uitgave geworden die goed past in ons fonds.

Dit boek komt precies op tijd: we worden allemaal gedwongen om na te denken over ziek zijn. Hoewel ziekte al nooit ver weg was, en voor velen een groot deel in beslag neemt van het dagelijks bestaan, wordt door de COVID-19 pandemie opeens wereldwijd en in alle lagen van de maatschappij vaker en concreter gesproken over de consequenties van ziek zijn, beter worden, of niet genezen. Deryn Rees-Jones, die speciaal voor deze uitgave een voorwoord schreef, ondervond zelf de gevolgen van het coronavirus toen ze ermee besmet bleek te zijn. Het gaf haar de behoefte om het essay van Woolf te herlezen, op zoek naar de verbinding die literatuur te bieden heeft.

Naast de huidige pandemie is er nog een ziekte die velen van ons aangaat. Kanker. Het is geen toeval dat de bijdragen van Lieke Marsman en Mieke van Zonneveld volgen op het essay van Woolf. Beide auteurs beschrijven op een openhartige manier hoe deze ziekte hen op jonge leeftijd heeft getroffen en wat voor weerslag dat heeft gehad op hun binnen- en buitenwereld.

Ook ikzelf kreeg vorig jaar te horen dat ik kanker heb en ook mijn leven werd erdoor ontregeld. Ik herkende me in de karakteristieke uitingen van Woolf over ziek zijn. En toen ik eenmaal behoefte kreeg om te lezen over de ziekte die ik zelf heb en over de ervaringen van anderen die iets soortgelijks meemaken, zocht ik ook inzichten bij literaire generatiegenoten. Misschien vanwege die verbindende dialectiek die ontstaat als je leest over iets wat jezelf aangaat, of wat zich heel dicht om je heen afspeelt. Die is bemoedigend.

Alle andere verbindingen – die met vrienden, werk, collega's, met het transcendente, of met je lichaam – zijn plotseling aan verandering onderhevig, of worden zelfs verbroken. Verbinding zorgt, paradoxaal genoeg, voor een gevoel van vrijheid. En vrijheid is wat je moet inleveren als je ziek wordt, hoe dan ook. Je blijft er hevig naar verlangen: naar die vrijheid, én naar die verbinding. Vrijheid en verbinding maken deel uit van de drang om te overleven.

'We read to know that we are not alone,' hoorde ik eens in een film over de schrijver C.S. Lewis. Dit boek kan helpen om in gesprek te blijven met de ander en met onszelf; om tijdens de eenzame ervaring die ziekte is, toch verbindingen te leggen en daarin vrijheid te vinden.

Elte Rauch

Londen/Amsterdam, najaar 2020

VOORWOORD OVER ZIEK ZIJN

En ik voel mijn hart: het opent en sluit
Zijn vaas rode bloemen puur uit liefde voor mij.
Het water dat ik proef is warm en zout, als de zee,
Het komt van een land zo ver weg als welvaren.
Sylvia Plath – ‘Tulpen’

De verschijning van het essay ‘Over ziek zijn’ van Virginia Woolf is niet alleen een belangrijk moment in de geschiedenis van het schrijven over ziekte, maar ook in die van het schrijven over de subjectieve ervaring van het lichaam. Het essay werd voor het eerst gepubliceerd in januari 1926 bij de lancering van *The new criterion*, het tijdschrift van T.S. Eliot, een ingekorte versie verscheen in april van dat jaar in het New Yorkse tijdschrift *The Forum*, en werd vervolgens in juli 1930 door de Woolfs geredigeerd, gezet en gedrukt als pamflet van de Hogarth Press. Die langgerekte publicatiegeschiedenis valt samen met een voor Woolf cruciale periode toen ze politieker begon te denken over het innemen van ruimte, het vrouwenlichaam en creativiteit.

Net als voor iedereen was ziekte voor Woolf niet uitzonderlijk; het patroon van haar ziektes, de labiliteit en onzekerheid die ermee gepaard gingen, schijnt als een watermerk door haar leven en werk. Soms vroeg haar ziekte het uiterste van haar lichaam en geest en leidde zo tot een zenuwinzinking of zelfmoordpoging; door

ziekte was ze soms nergens toe in staat, kon ze niet meer schrijven, maar ziek zijn dwong haar ook tot het formuleren van nieuwe manieren om zich rekenschap te geven van wat ze had doorgemaakt, wat weer tot radicale verandering van haar beleving van ziekte leidde. Bij ziekte verschuift het zwaartepunt naar het lichaam en naar de macht van het lichaam met betrekking tot het zelf, aldus Woolf; niet alleen vergroot ziekte de fluiditeit van de relatie tussen de temperatuur van binnen- en buitenkant van het zelf, tussen lichaam en geest, tussen de seksen en tussen mens en dier, maar het stelt die tweedeling ook ter discussie door het verlangen naar een ruimte die heen en weer beweegt, die tussen het stoffelijke en het transcendente schommelt.

Woolf schreef 'Over ziek zijn' tijdens een heftige periode van lichamelijke kwalen die in augustus 1925 begon. En nadat ze aan het eind van dat jaar was opgeknapt kreeg ze in januari 1926 rodehond (een ziekte die pas in 1881 officieel werd erkend en die rond 1962 pandemische vormen aannam). Tussen 1925 en 1930 publiceerde Woolf *To the Lighthouse* (1926), *Orlando* (1928), en *A Room of One's Own* (1929) en schreef ze ook een eerste versie van *The Waves*. Ook deze belangrijke boeken waren verweven met het narratief over ziekte en de ruimte die ziek zijn in een leven creëert, waarvan het essay getuigt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Woolf in 1925 ook haar eerdere gedachten over ziekte herneemt en verder uitwerkt. Uit een dagboekfragment van juli 1918 blijkt bijvoorbeeld dat haar bespiegelingen over leven en dood in de nasleep van haar ziekte tijdens de pandemie van Spaanse griep (die wereldwijd meer dan 500 miljoen mensen zou besmetten en naar schatting 50 tot 100 miljoen van hen het leven

heeft gekost) tot de eerste beschrijving van de transformerende invloed van ziekte op zowel haar lichaam als haar geest heeft geleid:

Zoals altijd heb ik last van mijn zinderende geest. Ik word overstelpt met dingen waarover ik had moeten schrijven maar waarvoor ik nooit de goede woorden vond. Denken sta ik mezelf niet toe. Dat is een feit. Een groot deel van de inhoud kan ik niet aan. Ik sluit me af voor alles behalve werk en bokalen. En nu ik de maand door mijn vingers laat glippen vraag ik me af: kom ik er nog uit? Uit dit alles? Eerlijk gezegd voel ik dat alle schaduwen van het universum zich diep onder mijn huid vermenigvuldigen. (Is het niet allemaal louter stof en as?) Ik ben zó onder de indruk van de vergankelijkheid van het menselijk leven dat ik vaak afscheid neem... en op dit moment lijkt mijn hart op de as van mijn sigaretten; Ik ben zelfs in de stemming om in lucht op te gaan.

Door zich later in 'Over ziek zijn' over deze vragen rond ziekte te buigen maakt Woolf niet alleen ruimte voor het zelf, maar probeert ze ook een nieuwe taal te vinden of te scheppen om te verwoorden waarover niet wordt gesproken of waarover niet kan worden gesproken – in het Engels tenminste. Net als Freud wendt Woolf zich zowel in haar romans als in haar vriendenkring steeds weer tot de dichters als de deskundigen bij uitstek, niet alleen in filosofisch maar ook in esthetisch opzicht: 'Als we ziek zijn hebben we geen zin in de lange veldtocht die proza vergt,' schrijft ze; de korte, samengebalde droom van het gedicht verschaft ons toegang tot ons onderbewuste.

Wanneer Woolf bijvoorbeeld schrijft dat ziekte onze weerstand verlaagt zodat onze beleving verandert 'als de politie geen dienst heeft', bouwt ze in *A Room of One's Own* duidelijk voort op die gedachte als ze de genderverschillen belicht en het beeld van 'de engel des huizes' opvoert, wier naleving van fatsoensvoorschriften voor vrouwelijke schrijvers moet worden afgezworen. Woolf beweert dat ziekte het mogelijk maakt om 'in een gedicht te kruipen', omdat ziek zijn bij het lezen en waarnemen een zintuiglijke reactie mogelijk maakt. Als we niet op onze hoede zijn ontstaat er ruimte. Maar ziekte is ook onverenigbaar met de dialectiek van lichaam en geest: 'Het schepsel binnenin kan alleen maar door de vuile of rozige ruit kijken; het kan zich geen moment van het lichaam losmaken zoals de schede van een mes of de peul van een erwt.'

Als die vreemde, wazige ruimte van 'ziektebeleving' ons verlost tot een nieuwe sensualiteit, dan vraagt ziek zijn ook dat we bekende versies van onszelf uit ons hoofd zetten en vanuit 'de biechtstoel bij uitstek' een nieuw innerlijk landschap betreden: 'de verbazingwekkende onontdekte gebieden die zich openbaren wanneer de gezondheid bergaf gaat,' aldus Woolf.

'Angstig en naakt op de groene brancard met kussens van plastic' herinnerde de dichtster Sylvia Plath zich misschien Woolfs essay toen ze vlak na een miskraam ook nog met een blindedarmontsteking in het ziekenhuis werd opgenomen en daar op 18 maart 1961 haar gedicht 'Tulpen' schreef. De vergelijking in dat gedicht van gezondheid met een verafgelegen land doet denken aan Woolf. '(D)e liefde moet worden onttroond ten gunste van 40 graden koorts.' Plaths gedicht 'Fever 103' komt

met zijn fragmenten en afbrekingen alleszins in de buurt van Woolfs oproep voor een nieuwe taal: 'primitiever, zintuiglijker, onzedelijker, ... (met) een nieuwe rangorde van driften.' Als volgens Plaths woordvoerder haar 'zelden opgaan' en ze 'een enorme camelia (wordt) /die gloeit en bloeit en uitbloeit, hoogblozend', had Plath ongetwijfeld Woolf in gedachten.

Zowel voor Woolf als voor Plath is het politieke aspect van ziekte nooit ver weg. Zoals Charlotte Perkins Gilman ons dertig jaar eerder in *The yellow wallpaper* eraan herinnerde dat de ziekenkamer ook ruimte biedt aan overheersing en onderdrukking, zelfs ingebed in een verhaal over echtelijke liefde. Voor Plath waren de tulpen naast haar bed een complexe metafoor; ze symboliseren zowel haar innerlijk lichaam en de plaats van het gevoel, als de mogelijkheid van fataal bloedverlies en het verlies van een kind. In deze complexe wirwar van analogieën is het toch alsof de woordvoerder in het vruchtwater van haar eigen lichaam het kind is geworden. Zo'n inwendige ruimte is ook een ruimte voor zowel letterlijk *ontstaan* als voor een metaforisch *worden*, en net als de kamer voor jezelf die Woolf later als fundament voor creativiteit eist, wordt deze ruimte zowel stoffelijk als metaforisch bedoeld.

Woolfs aangenaam komische en populaire roman *Flush* (1933) is een biografie van de dichter Elizabeth Barrett-Browning door de ogen van haar hond. Ook dit boek, met de beschrijving van de aan een mysterieuze ziekte lijdende Barrett-Browning die vergt dat ze zich afzondert in de verduisterde en gedempte kamers van haar vaders huis, kan worden gezien als een roman over ziekte en herstel. Als *Flush Barrett-Browning* voor het eerst ziet beschrijft